

ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇХ ОБДАРОВАНІСТЬ

Ольга Ковальова, Тетяна Мартинова-Ганецька

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто актуальну проблему інклюзивної освіти в сучасній українській освітній системі та акцентовано увагу на актуалізацію та переоцінку цінностей і стереотипів, пов'язаних з дітьми з особливими освітніми потребами. Наголошено ключові принципи інклюзивної освіти, такі, як доступність освітніх ресурсів для всіх дітей, індивідуалізація навчання та віра в цінність кожної дитини для суспільства. У статті звернено увагу на важливість ідентифікації та підтримки обдарованих дітей з ООП та значущість заклику до співпраці всіх учасників освітнього процесу з метою забезпечення найкращих можливостей розвитку цієї групи учнів. Основний акцент статті зроблено на обдарованих дітях з ООП, яких іноді називають «двічі особливими». Згідно досліджень, близько 2% осіб з інвалідністю є обдарованими, і ця категорія часто включає дітей з різними проблемами здоров'я та розвитку, такими, як синдром дефіциту уваги та гіперактивності, диспраксія, синдром Аспергера, гіперлексія, розлади аутистичного спектру та інші. У статті наголошено на необхідності гнучких підходів у навчальних програмах для цих дітей з огляду на їхні сильні та слабкі сторони. Важливо враховувати характеристики обдарованих дітей з ООП, такі, як жвавість мислення, незалежність, ініціатива та нестандартна уява.

Ключові слова:

інклюзивна освіта; діти з особливими освітніми потребами (ООП); обдарованість; двічі виняткові діти; спеціальна підтримка; розвиток особистості.

Resume:

Kovalova Olga, Martynova-Ganetska Tatiana. Children with special educational needs and their talents.

The article examines the current problem of inclusive education in the modern Ukrainian education system and draws attention to the revision of values and stereotypes associated with children with special educational needs. The key principles of inclusive education are highlighted, such as the accessibility of educational resources for all children, individualization of learning, and the belief in the value of every child for society. The article draws attention to the importance of identifying and supporting gifted children with SEN and calls for the cooperation of all participants in the educational process to ensure the best development opportunities for this group of students. The article's main focus is on gifted children with special needs, who are sometimes referred to as 'twice special'. Studies show that about 2% of people with disabilities are gifted, and this category often includes children with various health and developmental problems, such as attention deficit hyperactivity disorder, dyspraxia, Asperger's syndrome, hyperlexia, autism spectrum disorders and others. The article emphasizes the importance of flexible approaches in educational programs for these children, taking into account their strengths and weaknesses. The characteristics of gifted children with SEN, such as their lively thinking, independence, initiative, and non-standard imagination, must be taken into account.

Key words:

inclusive education; children with SEN; giftedness; twice-exceptional children; special support; personal development.

Постановка проблеми. Сучасна українська освіта перебуває в динамічному процесі кардинальних змін та інноваційного розвитку. В освітній системі для осіб з особливими потребами відбувається переоцінка цінностей, додання ustalених стереотипів щодо дітей з особливими потребами та триває процес їхнього інтегрування в середовище однолітків. На думку зарубіжних і вітчизняних науковців, основоположними засадами нової інклюзивної освіти має стати забезпечення доступності всіх освітніх ресурсів на основі врахування індивідуальних особливих потреб кожної дитини.

Концепція інклюзивної освіти спирається на одну з головних демократичних ідей: всі ми різні – всі ми рівні. Отже, всі діти – цінні й активні члени суспільства. Практика свідчить, що спільне навчання та взаємодія дітей з особливими освітніми потребами зі здоровими дітьми позитивно впливає на когнітивний, фізичний, мовленнєвий, соціальний та емоційний розвиток усіх суб'єктів освітнього процесу; сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії школярі навчаються природно сприймати людські відмінності та толерантно ставитися до них, діти стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги (Білоконна, & Лисевич, 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження досвіду розвинених країн світу в роботі з обдарованими дітьми підтверджують, що принципи та масштаби організації навчання талановитих школярів різняться в різних країнах. В США вже з середини XIX століття приділяється увага підготовці талановитої молоді, і в другій половині XX століття були прийняті програми підтримки обдарованих дітей. Програми включають спеціальні тести, щорічне виявлення та навчання обдарованих школярів, а також різноманітні стипендії та пільги для продовження їхньої освіти.

У дослідженнях, присвячених досвіду роботи з обдарованими дітьми в США, наголошується, що найбільш позитивного результату досягають за умов, коли реалізацію програми для обдарованих і талановитих школярів здійснюють спеціально підготовлені до роботи з цими дітьми педагоги й до навчального процесу залучаються батьки.

Проте результати досліджень (Ю.Гільбух, В.Моляко, Е.Уйтмор, Л.Холлінгзуорт, Е.Циганкова, В.Чудновський, В.Юркевич та ін.) свідчать, що багато обдарованих дітей, незважаючи на наявний у них великий творчий і особистісний потенціал, високий рівень розвитку здібностей і значні успіхи в певному виді діяльності, є досить вразливими і мають низку

соціально-психологічних проблем. Багато з них емоційно незахищені, імпульсивні, нестримані, категоричні у висловлюваннях і діях.

Як зазначають Adam Zamora, PsyD та Laura Phillips, PsyD, ABPdN з Американського Child Mind Institute у сьогоднішній виокремлюють у якості актуального питання індивідуальний підхід до навчання дітей з різноманітними захворюваннями та внаслідок цього – розкриття їхньої обдарованості.

Beverly A. Trail Ed.D. – національний консультант з освіти обдарованості та освіти двічі виняткових учнів у 2022 році випустила книгу – «Двічі виняткові обдаровані діти: розуміння, навчання та консультування обдарованих учнів». У минулому вона була головою мережі особливих груп населення NAGC і часто виступала на національних конгресах Національної асоціації обдарованих дітей (NAGC) і Раді у справах виняткових дітей (SEC). Ця наукова студія збирає основні характеристики та конкретні рекомендації для підтримки двічі обдарованих дітей.

У Великобританії створено Центр досліджень обдарованих дітей; у країні діє Асоціація обдарованих дітей, зростає кількість шкіл, де для них створюють спеціальні відділи й потоки з курсами інтенсивного, розширеного, збагаченого навчання. Англійські педагоги також мають досвід щодо діагностичного тестування, методик навчання обдарованих дітей і підготовки вчителів для них.

У Тайвані, в червні 2020 року K-12 EA запровадила програму з посилення виявлення та виховання талантів двічі виняткових дітей, щоб допомогти вчителям бути готовими підтримувати та допомагати таким учням максимально реалізувати свій потенціал. Програма фокусується на «зміцненні», «відкритті» та «консультуванні». На додаток до програми K-12 EA надала вчителям у липні 2021 року фінансову допомогу на семінари, навчання вчителів і консультаційні послуги, щоб переконатися, що вчителі можуть продовжувати допомагати людям з подвійною винятковістю.

У травні 2022 року було опубліковано дослідження, присвячене двічі винятковим учням, котре проводилось у Туреччині на початку року, в якому було проаналізовано погляди на академічний та соціально-емоційний розвиток обдарованого учня з вадами навчання. Це дослідження було проведено як приклад із використанням якісних методів дослідження. Автори провели напівструктуровані інтерв'ю з матір'ю, вчителем початкової школи, вчителем спеціальної освіти та самим учнем (Yenioğlu, 2022).

Формулювання цілей статті. Цілями цієї статті є дослідження актуальності проблеми обдарованих дітей з ООП, ідентифікація та підтримка дітей з ООП, актуалізація проблеми гнучкості в питаннях оцінки та застосуванні навчальних програм, залучення всіх учасників освітнього процесу до співпраці в роботі з обдарованими дітьми з ООП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно аналізу та узагальненню наукової добірки, вчені фокусують увагу на різних аспектах інклюзивної освіти, проте деякі питання залишаються дискусійними і недостатньо розробленими. Зокрема, в науковому обігу немає єдиного терміну для позначення дітей, для яких необхідно створювати інклюзивний освітній простір. Останнім часом у зарубіжному і вітчизняному дискурсі все частіше використовується дефініція «діти з особливими освітніми потребами». Однак, однозначно не визначено категорії осіб, що мають такий статус. З одного боку, найбільш уразливою соціальною групою, яка в першу чергу потребує психолого-педагогічної підтримки і супроводу, вважаються особи з обмеженими можливостями здоров'я, в тому числі й з інвалідністю. Тому інклюзивна освіта розвивається перш за все щодо такої категорії дітей, забезпечуючи їм можливість переходу від навчання в спеціальних установах закритого типу в масові.

Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивна освіта спирається на принцип забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання.

З іншого боку, в законодавчих актах і роботах учених декларується, що особливі освітні потреби, окрім дітей з інвалідністю, з незначними порушеннями здоров'я мають також діти із соціальними проблемами і соціально вразливі групи, обдаровані діти та молодь. Разом з тим, у реальній практиці обдаровані особистості залишаються поза інклюзивним процесом. З огляду на це, вважаємо, що не тільки формально, а й фактично обдаровані діти повинні бути в фокусі уваги інклюзивної педагогіки (Демченко, 2019).

Зважаючи на визначення інклюзивної освіти як повного залучення всіх учнів до всіх аспектів навчання і шкільного життя, незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних відмінностей, такий підхід передбачає усунення будь-яких форм шкільної сегрегації, зокрема спеціальних шкіл і класів для тих, хто не відповідає умовному стандарту «нормальності». У рамках інклюзивної моделі всі діти

навчаються разом у звичайних школах, класах та в інших контекстах, які, в свою чергу, активно адаптуються і змінюються, щоб враховувати і задовольняти потреби кожного». Тобто, інклюзивна освіта передбачає спільне навчання різних категорій дітей (у тому числі й обдарованих), які мають певні відмінності у психічному і фізичному розвитку, поведінці та відчують проблеми з однолітками в умовах звичайного закладу освіти, наближеного до їхнього місця проживання.

Обдаровані особистості є важливою категорією «нетипових дітей», створення сприятливих умов для навчання і розвитку яких є метою інклюзивної педагогіки. Більшість дітей кожної вікової групи має так звані «типові» (середні) показники розвитку та особистісні характеристики, які відповідають загальноприйнятим фізіологічним, психічним, психологічним, соціальним нормам. Обдаровані діти належать до специфічної групи осіб, які характеризуються розвитком, що відрізняється від умовної норми, і чий освітні потреби виходять за рамки загальноприйнятих стандартів. Вони мають істотні відмінності у психічному та особистісному становленні завдяки наявності значних здібностей. Обдарованість є якісним своєрідним поєднанням здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у тій чи іншій діяльності. Неординарні творчі, пізнавальні, художні, соціальні чи інші здібності та особливе вміння сприймати дійсність визначають унікальну особистість, яка якісно відрізняється від однолітків і перевищує вікову норму розвитку (Музика, Корольов, Музика, & Никончук, 2020).

Дітей, які водночас є обдарованими і мають проблеми, може бути важко зрозуміти. Обдаровані діти можуть використовувати свої сильні сторони, щоб компенсувати особливі потреби, і при цьому маскувати свої проблеми з навчанням. Або особливі потреби можуть маскувати обдарованість. У деяких випадках не визнається ні інвалідність, ні обдарованість.

Результати численних досліджень показують, що багато обдарованих дітей, незважаючи на наявний у них великий творчий і особистісний потенціал, високий рівень розвитку здібностей і значні успіхи в певному виді діяльності, є досить вразливими і мають низку соціально-психологічних проблем. Багато з них емоційно незахищені, імпульсивні, нестримані, категоричні у висловлюваннях і діях. Часто обдаровані особистості не можуть «втиснутися» в стандартні рамки, нерідко в них недостатньо сформовані вольові звички і способи саморегуляції, спостерігаються порушення

відчуття реальності, відсутність соціальної рефлексії та навичок соціальної поведінки. Вчені навіть відносять деяких з них до категорії «девіантних», «важких», «групи ризику», «ізолюваних». У звичайній школі обдарованість може проявлятися у двох видах: благополучний розвиток дитини в усіх сферах життєдіяльності чи проблема дитини і оточуючих її людей (Шульга, & Білоус, 2021).

Обдаровані діти можуть мати поведінку, схожу на СДУГ або аутизм. Для більшості обдарованих дітей від однієї чверті до половини звичайного часу в класі витрачається на очікування, поки інші пройдуть ті ж завдання. Зазвичай такі діти мають інтенсивну мозкову роботу і через більшу потребу в пізнавальних процесах, їх сприймають як дітей з поганою поведінкою, метушливих, таких, які перебивають інших, тобто, мають класичні візуальні ознаки СДУГ. Також легко помилково діагностувати обдарованих особистостей як дітей з розладами аутистичного спектру. В них також може прослідковуватись така інтенсивність інтересів до певних напрямків діяльності, як у дітей з РАС. Крім того, група обдарованих дітей в цілому здається більш дивакуватою, ніж інші діти.

Обдаровані діти також можуть бути надчутливими до подразників, що змушує їх уникати яскравого світла, шуму та натовпу. Поєднання надмірної збудливості та інтелектуального розвитку може зробити їх поганою парою для своїх галасливих і бурхливих однолітків, крім того, їм важко перелаштовуватися на нові завдання, зазвичай така поведінка спостерігається і у дітей з РАС (Webb, Amend, & Beljan, 2016).

Згідно наукового підходу, обдарованість трактується як асинхронний розвиток. Яскравим прикладом цього є істотне відставання фізичного стану обдарованої особистості від її розумового розвитку. Чим більшою є різниця, тим сильніше дитина відчуває себе негармонійно в соціальному аспекті та стосовно до навчального плану. В такому контексті трактування обдарованості також вживається термін «діти з успішністю нижче їхньої можливості» («underachieving gifted students»), який характеризує учнів, що демонструють велику розбіжність між очікуваними і фактичними досягненнями.

Саме тому особливу увагу привертає проблема обдарованості дітей з особливими освітніми потребами (ООП), оскільки таким діткам теж притаманна наявність здібностей та талантів, які часто залишаються непоміченими через проблеми зі здоров'ям, а тому і нереалізованими, як наслідок – самопочуття

дитини з ООП пригнічується і погіршується (Демченко, 2011).

Від природи у дитини немає ніяких здібностей, є тільки задатки, тобто, анатомо-фізіологічні передумови, які можуть перетворитися (а можуть і не перетворитися) у здібності. У дуже багатьох дітей задатки так і не стали здібностями, і вони дійсно нездібні. «Обдарованість – це високий рівень розвитку будь-яких здібностей, а обдаровані діти, відповідно, є дітьми з досить високо розвиненими здібностями». Обдаровані учні з ООП є загадкою у школах та у системі освіти загалом. Їх часто не визнають, оскільки їхня обдарованість може маскуватися за проблемами розвитку.

Особливий акцент в інклюзивній педагогіці повинен бути на обдарованих дітях, що мають деякі порушення здоров'я, яких Дж. Галехер назвав «двічі особливими». Як стверджує вчений, приблизно 2% осіб з інвалідністю є обдарованими і найбільш часто зустрічаються серед дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, диспраксії, синдромом Аспергера; ознаками гіпрелексії; з соціальними та емоційними проблемами в поведінці; з розладами аутистичного спектру; нездатних до читання та ін. Таким чином, обдаровані особистості є категорією дітей, що мають особливі освітні потреби, обумовлені їхніми високими здібностями, асинхронним розвитком, проблемами соціально-психологічного характеру і «подвійний винятковістю».

Серед двічі виняткових дітей вчені виокремили три категорії. До першої групи належать учні, обдарованість яких визнається та проявляються труднощі у навчанні, однак особливі освітні потреби яких починають підозрювати лише зі зростанням складності шкільних завдань (Колосова, 2017).

Другу групу визначають як осіб з обмеженими можливостями навчання через їхні проблеми в цьому процесі, виняткові здібності яких ніколи не визнаються. Необ'єктивні оцінки призводять до недооцінки інтелектуальних здібностей цих дітей, тому їхній потенціал залишається невизнаним, вони ніколи не потрапляють у «фокус» своїх вчителів.

Третю групу складає більшість учнів, чий здібності та особливі освітні потреби приховують одна одну. Ці діти, як правило, виконують роботу на рівні свого класу (але частіше – значно нижче своїх можливостей), тому їх не розглядають як таких, що мають проблеми або особливі потреби.

Дослідження С. Wogrnald продемонструвало, що ідентифікація обдарованих дітей з ООП відбувається лише зусиллями батьків учнів,

незважаючи на ставлення та негативні відгуки шкіл та систем освіти. Учні відчували емоційні та соціальні проблеми внаслідок відсутності їхнього виявлення та відповідних освітніх програм. Вчителі готові задовольнити академічні потреби цих учнів, однак вони не мають можливостей, знань чи підтримки, щоб це реалізувати. Вони бажають дізнатись більше, щоб надати відповідний освітній досвід для цієї групи учнів, підтримати їх – у співпраці всіх зацікавлених сторін цього можна досягти.

Психолого-педагогічна наука і практика визначають обдарованих дітей з труднощами в їх творчому розвитку за наступними категоріями:

- з виключно високим розумовим розвитком;
- дітей з фізичними порушеннями;
- з поведінковими труднощами;
- з труднощами у навчанні;
- дітей із сімей з низьким соціально-економічним рівнем, з іншого культурного середовища, чию обдарованість не вдається розпізнати швидко.

Переважає більшість перерахованих категорій дітей не реалізує свої здібностей через відсутність спеціально організованого навчання і корекції, неможливості виявлення обдарованості, яка прихована за труднощами та порушеннями у розвитку (Бітянова, 2007).

Необхідні альтернативні підходи в побудові навчальних програм для такої категорії дітей. Тут важливо враховувати такі характеристики обдарованих дітей з проблемами у розвитку:

- жвавість мислення, допитливість;
- незалежність в діях;
- ініціативу, прагнення брати участь у всьому новому;
- нестандартна уява як старт для подальшого творчого розвитку;
- швидкість у навчанні;
- вміння знаходити і співвідносити між собою ідеї, які здаються непов'язаними одна з одною;
- здатність застосовувати здобуті знання в інших галузях знань;
- опора на власний практичний досвід;
- широта інтересів.

За таких умов важлива гнучкість дій дорослих у підходах до проблем обдарованих дітей з ООП та їхнього росту в розвитку. Для розвитку здібностей і таланту у дітей з ООП необхідно забезпечити:

- готовність освітніх установ прийняти дітей з обмеженими можливостями (матеріальна, ресурсна, психологічна);
- створення належних умов для успішного включення дітей у навчальну та творчу діяльність;

- залучення дітей з ООП до творчої діяльності, що сприяє зміцненню їхнього психічного і фізичного здоров'я, подолання комплексу неповноцінності, поліпшенню психоемоційного стану;
- створення ситуації успіху (опора на сильні сторони, підтримка, організація конкурсів та виставок, тощо);
- психолого-педагогічний супровід розвитку дітей з ООП, створення можливостей самореалізації у творчості та пізнанні;
- психологічна підтримка батьків дітей з ООП за участю всіх фахівців, що працюють з дитиною. У своїх рекомендаціях L. E. Brody, C. J. Mills, наголошують, що у навчанні обдарованих дітей з ООП варіанти програм повинні бути гнучкі, щоб задовольнити індивідуальні потреби цих студентів для опори на їхні сильні сторони та усунення слабких сторін здобувачів.

Проблема «двічі виняткових» дітей потребує додаткових і клопітких досліджень, і це не тому, що їх не так багато, а тому, що об'єктом вивчення є «особливі» діти, не схожі один на одного, ті, які мають порушення у розвитку, які виступають з одного боку тягарем, а з іншого боку можуть компенсувати своєю обдарованістю. Однак уже зараз можна стверджувати, що необхідне переосмислення професійної підготовки фахівців та надання кваліфікованих консультацій для вчителів та асистентів у виявленні та практичній роботі з такими учнями. Допомога талановитим і обдарованим учням з ООП у самореалізації їхніх здібностей буде полягати у створенні ситуації успіху та впевненості через індивідуальне навчання, залучення у навчальний план школи спецкурсів, факультативних курсів, організацію науково-дослідницької діяльності, індивідуальної роботи з учнями, а також організацію участі у мистецьких та творчих конкурсах.

Для задоволення спеціальних потреб обдарованих дітей у контексті інклюзивної педагогіки потрібна особлива організація освітнього простору як інтегративного психолого-педагогічного конструкту, що об'єднує різноманітні соціально-культурні та навчально-виховні умови (природні та спеціально змодельовані, педагогічно структуровані та впорядковані). Вони сприятимуть формуванню суб'єктності обдарованої особистості у процесі інтеріоризації цінностей і розвитку її здібностей, досягнення високих успіхів, задоволення особливих освітніх і екзистенціальних потреб у процесі різноманітної взаємодії з усіма суб'єктами простору.

Висновки. У сучасній українській освіті відбуваються значущі зміни та інновації, спрямовані на інклюзивний розвиток. Саме тому

існує необхідність перегляду цінностей та стереотипів щодо дітей з особливими освітніми потребами та їхньої інтеграції в загальноосвітнє середовище. Інклюзивна освіта ґрунтується на принципі «всі ми різні – всі ми рівні», визнаючи цінність кожної дитини в суспільстві. Практика підтверджує, що спільне навчання дітей з різними освітніми потребами сприяє розвитку їхніх індивідуальних можливостей та створює сприятливі умови для взаєморозуміння та дружніх стосунків.

Проте в інклюзивній освіті існують деякі дискусійні питання, зокрема, недостатньо чітко визначені терміни для дітей, які потребують інклюзивного освітнього середовища. Дослідники вказують на важливість розширення фокусу інклюзивної педагогіки на обдарованих дітей з особливими освітніми потребами, які можуть мати унікальні здібності, виходячи за межі загальних стандартів. Основною метою інклюзивної освіти є створення середовища, що враховує потреби кожної дитини, незалежно від її індивідуальних особливостей.

Питання, пов'язані з дітьми, яких можна назвати «двічі особливими», є складними і потребують глибоких досліджень. Ця складність не полягає в кількісній величині цієї групи, а в їхній унікальності. Ці діти мають порушення у розвитку, які можуть спричинити труднощі у навчанні, але, водночас, можуть супроводжуватися високим рівнем обдарованості. Важливо враховувати, що ці діти є дуже різними, але кожна дитина потребує індивідуального підходу.

Вже на етапі сьогодення можна стверджувати, що наша професійна підготовка фахівців повинна бути переглянута з метою спеціалізації роботи з цією групою учнів. Вчителям та асистентам необхідно надавати якісну підтримку і консультації у виявленні таких дітей, та роботі з ними. Допомога талановитим і обдарованим учням з особливими освітніми потребами у самореалізації може містити у своїй структурі створення ситуацій успіху, сприяння впевненості у собі через індивідуальний підхід, запровадження спеціальних курсів у навчальний план, організацію науково-дослідницької роботи, індивідуального навчання та участь у мистецьких та творчих конкурсах. Недооцінка обдарованості цих дітей може призвести до пригнічення та погіршення їхнього самопочуття. Наша задача полягає в ідентифікації та підтримці обдарованих дітей з особливими освітніми потребами та закликає до співпраці всіх зацікавлених сторін для забезпечення найкращих умов розвитку цієї групи учнів.

Список використаних джерел

- Білоконна, Н., & Лисевич, О. (2019). Інклюзивна практика як засіб реалізації демократичного принципу «всі ми різні – всі ми рівні». *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Вінниця, (2).
- Бітянова, М. (2007). *Психолог у школі: зміст діяльності й технології*. Київ: Главник.
- Колосова, О. В. (2017). Інноваційні технології навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм*: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля».
- Демченко, О. П. (2011). Формування соціальної компетентності дітей з особливими потребами у процесі використання виховних ситуацій. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: серія 19. Корекційна педагогіка та соціальна психологія*: збірник наукових праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Демченко, О. П. (2019). Обдарована дитина як особистість з особливими потребами: статус у проблемному полі інклюзивної педагогіки. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Вінниця, (2).
- Музика, О.Л., Корольов, Д.К., Музика, О.О., & Никончук, Н.О. (2020). Аксиогенез обдарованої особистості в освітньому просторі: монографія. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Видавничий Дім «Слово». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723153/>
- Шульга, А., & Білоус, О. (2021). Проблема обдарованості дітей з особливими освітніми потребами. *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського*. Сучасні проблеми обдарованості особистості: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Умань: НАПН України, Інститут педагогіки. 2 (22).
- Yenioğlu, S., Melekoğlu, M. A., & Yılmaz Yenioğlu, B. (2022). A single-subject case study of twice exceptional. *Gifted Education International*, 38 (2), 256–272. URL: <https://doi.org/10.1177/02614294211064772>
- Webb, J. T., Amend, E. R., & Beljan, P. (2016). *Misdiagnosis and Dual Diagnoses of Gifted Children and Adults: ADHD, Bipolar, OCD, Asperger's, Depression, and Other Disorders* (2nd Edition). Paperback – November 1.

References

- Bilokonna N., & Lysevych O. (2019). Inclusive practice as a means of implementing the democratic principle «we are all different – we are all equal». Inclusive education as an individual trajectory of personal growth of a child with special educational needs (Vinnytsia, VDPU named after M. Kotsyubynskyi, November 28-29, 2019): collection of materials of the 3rd All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation. Issue 2. Vinnytsia. [in Ukrainian]
- Bityanova M. (2007). A psychologist at school: content of activity and technology. K.: Hlavnyk. [in Ukrainian]
- Kolosova O.V. (2017). Innovative technologies for teaching and raising children with special educational needs. Actual problems of preschool and primary education in the context of modern educational paradigms: a collection of materials of the scientific and practical conference of teachers and students of the faculty of preschool, primary education and arts (Vinnytsia, VDPU named after M. Kotsyubynskyi, April 5-6, 2017). Vinnytsia: «Mercury-Podillia» LLC. [in Ukrainian]
- Demchenko O.P. (2011). Formation of social competence of children with special needs in the process of using educational situations. Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanova: series 19. Correctional pedagogy and social psychology: coll. scientific works. K.: NPU named after M.P. Drahomanov. [in Ukrainian]
- Demchenko O.P. (2019). A gifted child as a person with special needs: status in the problematic field of inclusive pedagogy. Inclusive education as an individual trajectory of personal growth of a child with special educational needs (Vinnytsia, VDPU named after M. Kotsyubynskyi, November 28-29, 2019): collection of materials of the 3rd All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation. Issue 2. Vinnytsia. [in Ukrainian]
- Muzika O.L., Korolev D.K., Muzika O.O., Nikonchuk N.O. (2020). Axiogenesis of a gifted personality in the educational space: monograph. Institute of Psychology named after H. S. Kostyuk of National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: Slovo Publishing House. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723153/> [in Ukrainian]
- Shulga A., & Bilous O. (2021). The problem of giftedness of children with special educational needs. Bulletin of the Polish-Ukrainian Research Laboratory of Didactics named after Ya. A. Comensky. Vol. 2(22): Modern problems of personality giftedness: materials of the II International. science and practice conf. (Uman, May 20–21, 2021) / MES of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy. Uman. [in Ukrainian]
- Yenioğlu, S., Melekoğlu, M.A., & Yılmaz Yenioğlu, B. (2022). A single-subject case study of twice exceptional. *Gifted Education International*, 38 (2), 256-272. <https://doi.org/10.1177/02614294211064772> [in English]
- Webb J.T., Amend E.R., & Beljan P. (2016). *Misdiagnosis and Dual Diagnoses of Gifted Children and Adults: ADHD, Bipolar, OCD, Asperger's, Depression, and Other Disorders* (2nd Edition). Paperback – November 1, 2016. [in English]

Відомості про авторів:

Ковальова Ольга Вікторівна
kovalova.ov.mdpu@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Information about the authors:

Kovalova Olga Viktorivna
kovalova.ov.mdpu@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Мартінова-Ганецька Тетяна Миколаївна
tetishery87@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-90-96

*Матеріал надійшов до редакції 13. 09. 2023 р.
Прийнято до друку 30. 09. 2023 р.*

Martynova-Hanetska Tetiana Mykolaivna
tetishery87@gmail.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-90-96

*Received at the editorial office 13. 09. 2023.
Accepted for publishing 30. 09. 2023.*